

Iñaki Abad Leguina

Európai szélesség

Julennek

I.

■ „Csakis és egyedül európaiként tudom elképzelni magam” – írja Pálóczi-Horváth György *Elveszett nemzedék* című önéletrajzi könyvében. Éppen kitagadták örökségéből: atyai nagybátyja örökre kitiltotta örkényi házából. A nagybirtokos nemesúr azért büntette unokaöccsét, mert a csaknem rabszolgasorsba kényszerített parasztság nyomorúságos sorsa miatt nyilvánosan bírálni merte társadalmi osztályát. Pálóczi-Horváth György ekkor szilárd erkölcsi elveket valló idealista ifjú, akit református szellemben neveltek, és aki magányosnak, meg nem értettnek érzi magát az igazságtalanság és jogtalanság ellen indított harcában. Szenved a szemellenzős szűkeblűségtől, amelyet – sok társához hasonlóan – ő is az öt éppen kitagadó osztálya nacionalizmusának, a rendi kiváltságokhoz való makacs ragaszkodásának számlájára ír, amely maradisággal szemben ad hangot mélységes európeér elhivatottságának. Igen, már a vérzivataros XX. századot írjuk, a '20-as éveket; már véget ért az első világháború, már jelentkeznek szörnyűséges következményei: országokat dönt majd szenvedésbe a feneketlen válság. E borús szemhatáron ekkor bukkan fel a diplomata gróf Coudenhove-Kalergi vezette páneurópai mozgalom; és hogyan is történhetne másképp, a mi Pálóczi-Horváthunk lelkesen csatlakozik hozzá, hiszen – amint önéletírásának folytatásában áll – leghőbb vágya, hogy igazi európaivá váljon. Európa az egyedüli földrész, amely felfedezésre méltó, amelyben meggyökeresedni, otthon teremteni szeretne – vallja. „Mindig is meg voltam győződve róla – fűzi hozzá –, hogy az európai értékek segíthetnek az emberiségnek egy jobb jövő megteremtésében...”

...Budapest, 2015 decemberének eleje. Most jövök a munkából, egy pillanatra megállok a gróf és diplomata

Andrássyról elnevezett sugárút sarkán, és elnézem, amint az őszi alkony fényei komótosan kihunynak fölötte. Állok a fasorral szemben, Andrássyra gondolok, aki a XIX. században a magyarság ügyének, függetlenségének védelmezője volt, rágyújtok egy cigarettára és eszembe jut a mi nyughatatlan ifjúnk, Pálóczi-Horváth György. Felmerül bennem a kérdés, vajon mire jutott később az akkor embrionális állapotban levő európaiságeszméjével, milyen jövőre és milyen értékekre gondolt. Nem tudhatom, de mégis úgy érzem, az ő Európája minden nyitva maradt sebével együtt is könnyebben érthető s egyszersmind megejtőbb volt annál, amilyenek a XXI. században mutatkozik. Európa ma inkább valami mind ködösebbé váló, több szempontból hamvába hullt, lassan kimúló koncepció, míg amaz, amely a '20-as években épp csak felsejlett, már nevének pusztá kiejtésével lelkesedést ébresztett, nagy akarásokat terelt egybe, s alkalmasnak látszott, hogy elriassza a válságba hulló kontinens kísérteteit. Coudenhove-Kalergi gróf kezdeményezése azonban zátonyra futott, s alig két évtized múltán Európa folytatta testvérgyilkos háborúját, amely azután a minden addiginál kegyetlenebb barbárság karjaiba lökte. Igen, a démonok feléledtek, s hamarosan ott garázdálkodtak a vén földrész városaiban, feldúlták utcáit, hogy Európa végül félholtan, a bűn és embertelenség szakadékába zuhanjon. Aztán..., aztán csak a pusztítás.

A földrajz, a folyók és a hegységek nem változnak, maradnak helyükön a síkságok, a völgyek, a tavak és a tengerek. Ami változik, az a térkép, a kormányok és az őket mozgató érdekek; változnak a határok, a férfiak és a nők. És óhatatlanul alakot váltanak az eszmék, veszítenek tisztaságukból, beszennyeződnek, aválóság, ahétköznapok, a körülmények és a gyakorlati megfontolások felhígítják, már-már felismerhetetlenné teszik őket. Ezért különbözik azoknak az éveknek Európája a mostanitól, és ugyanezért esik olykor nehezünkre, hogy magunkra ismerjünk

benne. Kertész Imre azt állítja – s ott, a Vörösmarty utca és Andrássy út sarkán az ő szavai is eszembe jutnak –, hogy előregedett földrészünk, miután „elérte évtizedekig szajkózott célját”, most egyszerre mindent elutasít, „ami tetteket kívánna tőle, ami gondolkodásra, megújulásra, kreativitásra ösztökélné”. Kertész szerint „A szakállas Európa zsugori öregemberre hasonlít, aki a hölgyválaszkor öt tánra felkérő fiatal lányon a botjával végigvág, mert nem jut más az eszébe, mint hogy a pénzét akarják” (*Valaki más*, 41. oldal). Kertész arra lyukad ki, hogy „ennek a világnak a kisszerűségét a közlő agyér-elmeszesedés és a saját temetésének előérzete hatja át”.

II.

Sétálok az Oktogon felé a csupasz fákkal szegélyezett sugárút egyik járdáján. Kigyúlnak az utcai fények. Az út középső sávján alig van forgalom, s ami van, azt is megszagatják monoton ritmusban a közlekedési lámpák. Mintha minden a helyén volna, mintha mindennek értelme volna: a fényeknek, a fáknak, az épületeknek... Jobbról magam mögött hagyom a Terror Házát, a háztömböt, amelyben a politikai rendőrség központja volt előbb a náci időkben, majd a kommunizmus hosszú telében; és ahová 1949. szeptember 5-én Pálóczi-Horváth Györgyöt is bevitték, ahol hónapokig kínozták, hogy bevallja a kémkedést és árulást, amit egyébként soha nem követett el. Vallomását azután a szokásos jogi kutyakomédiában bizonyítékul használták volna fel. Tudjuk, hogy az emberi jogok és a szabadság ára mindig is áldozat, fájdalom és örület, nem egy esetben halál; a történelem fáradhatatlanul ismétli őket, mint valami baljós litániát. De azután ugyanez a történelem paradox, meglepő módon újra kitalálja, újra formálja, új funkcióval ruhazza fel az épületeket. Ebben az esetben például fekete fém szerkezetet helyez a házra, feltűnő, a környezetétől elütő gyászos tetőperemet, a belsejében pedig emlékhelyet rendez be az áldozatoknak – mindegy, melyik oldalról valóok voltak: a halottak mindig a mi halottaink. Az elmúlt századokban mi, európaiak legalább azt megtanultuk, hogy ne vegyünk mindent szó szerint, és ne hagyjuk, hogy „a halottak temessék el a [z ő] halottaikat” (Mt 8,22). Számít a múlt. Európa valósága mindenekelőtt történelmi valóság. A történelem Európában nem vicc, mint ahogy a jelen sem az, amely épp kiemelkedni látszik belőle, és nincsen benne, nem szabad, hogy legyen benne hely semmilyen, bármire feljogosító totális utópiának, földi Paradicsomnak, s az életünket megszabó, sötét babonákkal terhelt, szakrális szövegeknek. Nem, mi élők temetjük el a halottainkat,

és megújított épületekkel adózunk emléküknök. Kétlem, hogy a múltnak e formák és emlékek fennmaradását szolgáló s egyben zarándokhelyként, mintegy az emlékezet tárgyasulóságaként megjelenő kultusza más kultúrákban is kifejlődhetett volna. Aligha jöhetett volna létre például az észak-amerikaiiban, amelyik kevésbé liturgikus, és amelyben inkább megszokták, hogy fátlyat borítsanak a hibákra és tragédiákra, hogy kitöröljék a térképről a rájuk emlékeztető helyeket, a jövőt pedig könnyen elbontható épületekre, gyakorlatias, szavatossági idővel ellátott gondolatokra alapozzák. És talán jogos is, hogy így van, hiszen – érvelnek egyesek – nem hagyhatjuk örökül gyermekeinknek a mítoszt, a mérték nélküli történelmet, ami végül megbéníthatja, megfojthatja őket. De akkor mit tegyünk vele, mihez kezdünk a történelemmel? Amikor rám tör ez a kérdés, szeretek kémiai fogalmakban gondolkodni. A múltat most az oxigénhez hasonlítom. Mire is jó az oxigén? Hogy beszívjuk, és életben maradjunk. Milyen egyszerű, és milyen bonyolult mégis! Hiszen sosem vagyunk egészen biztosak benne, hogy pontosan ez az elem, az oxigén adja az életet, de nélkülözhetetlen hozzá. Ha egy európai nekivág városai labirintusának, a történelmet lélegzi be, minden sarkon történetekbe ütközik, valami módon ez jelenti neki az életet. Az utcáink, a tereink, a sugárútjaink, a házainkon található emléktáblák nem pusztá hordozói a neveknek, melyeket a véletlen szeszélye sodort egymás mellé; a múltunkat mondják, a múltunkkal kötnek össze bennünket. Légyen akárhogy is, szeretek naponta elmenni a Terror Háza előtt, szeretek találkozni a homlokzatán sorakozó apró oválisokkal: az áldozatok képeivel. Szeretem a fekete keretüket, a nevek és évszámok (születés, halál) szűkszávúságát. Középről látom őket, a részeimmé válnak, és akarva-akaratlan ott találok rajtuk a magam tükörképét, s mintha párbeszédet folytatnék valakivel, aki én voltam, holott sosem voltam ott. Igen, a történelem Európában egyszerre sors, érzület és értelem.

Odaérek az Oktogonra, és ez a tér aztán maga a történelem nélküli, fojtogató jelen. Az emberek sietnek, egymásra se nézve jönnek, mennek, akár az automaták; mindenki a maga világába süppedt, kit a mobilja, kit a fülhallgatója tart fogva. Rendőrjárőrök párban. A villamosok szinte egymást érik, és itt a forgalom élénk. Hirtelen törpének érzem magam az épületek tetején világitó, a házak homlokzatát beborító reklámok alatt. Körülöttem végtelen tömörülésben ismert nevű bankok fiókjai, gyorsétterem-láncok hodályai, egyaránt kaotikus logójú kávézók, intézmények ismerős színei és üzletek,

üzletek... Ha nem tudnám, hogy Budapesten vagyok, bármelyik nyugati nagyvárosban érezhetném magam, a látszat jólét díszletei között. Én is sietősre, magabiztosra fogom a lépteimet, mint akinek rengeteg és sürgős dolga van; már én is magamba zárt gépember vagyok, mint akárki más valahol a tucatnyi hasonló téren. Végtere Európa történelmi városközpontjainak minden terét és utcáját az a veszély fenyegeti, hogy előbb-utóbb egyazon térré válnak, egyazon utcává, ugyanazzá az üres és banális járdává. Könnyű felismerni, hogy ez a mi világunk, ez a mi időnk, s azt is, hogy Európa sok esetben ugyanarra a városi tájképre zsugorodott, amelyet globalizált áruk és védjegyek uralnak, s nem tudom, lelkes egyetértésünk kíséretében-e, de abban biztos vagyok, hogy cinkos jóváhagyásunkkal, habzsoló fogyasztásunkkal, bizonyos termékekre irányuló birtoklási vágyunkkal – amely bankkártyáink vásárlási keretével mérhető. Az a bökkenő, hogy sokan fel sem ismerjük magunkat ebben a tájban, a kirakatok talmi, tucatszám összezsúfolt luxuscikkei között. Nagyon távolinak, már-már érdektelennek érezzük őket.

III.

Elveszettnek érzem magam. Nem tudom, merre induljak. Tétovázom. Szirénázva, száguldva húz el mellettem egy mentő, mögötte rendőrautó. Villamoskerekek fülsiketítő, fémes csikorgása. Végül úgy döntök, továbbmegyek az Andrássy úton az Opera felé, de mielőtt odaérnék, balra fordulok, be a Liszt Ferenc térre. Átkelek rajta a benyúló étteremteraszok között; a bejáratuknál nyájas pincérek hívogatnak, kerülnék beljebb. Magam mögött hagyom a Zeneakadémiát, átmegyek a Király utcán, s tovább gyalogolok lefelé. Egy bizonyos ponton jobbra fordulok valamelyik mellékutcán, és noha többé-kevésbé tudom, hol vagyok, merre akarok menni, eltévedek. Mindig ezt teszem, ha egy új városba költözöm: a munkanapom végeztével, hazafelé menet szeretek elveszni úgy, hogy mégse vesszek el teljesen; járom az ismeretlen részeket, hagyom, hogy megleljenek. Az utcáknak ezen a környéken semmi közük azokhoz, melyeket magam mögött hagytam. Itt a házak nagy része még nem esett áldozatául az átalakítások és ingatlanspekulációk sodrának, mint az európai nagy és kisebb fővárosok történelmi belvárosainak többségében. Néhányuk jó, néhányuk kevésbé jó állapotban van, de a homlokzatok méltósággal őrzik korabeli díszüket, itt nincsenek hivatalok vagy irodák, a lefüggönyözött, világos ablakok mögött élet látszik – nőket, férfiakat sejtek. Mint a homlokzatok, a járdák is egyenetlenek; még őrzik a valamikori, nemesen minden-napi lépések nyomát. A boltokon meglepődöm: szabók,

fűszeresek, kézművesek, presszók és egy kis piac – standjait éppen zárják. Egy-egy ház szinte romosnak látszik, de a belső udvarokban kis éttermek és zenés szórakozóhelyek bújnak meg; már készülnek az éjszakára. Terecskék kerülnek utamba hézagosan megújult paloták között, de üres telkekre is bukkanok, melyeken bizonyára építmények voltak, de most nyitott parkolókként szolgálnak. Megáll a szemem mindenem, átítatódom a színekkel, a szembejövőkkel, a városi illatokkal, és rádöbbenek, hogy ezt az időt szeretem, ami ebből a negyedből árad, az időt, amiről Joseph Roth beszél. Azt a mélységesen európai időt, amiben ha eltűnt valami, nem volt igazán hatékony, és azonnal elfoglalta a helyét valami más, de amiben mégis nyomot hagyott minden, ami volt, amivel együtt élünk. Az idő, amelyben az emlékek ugyanolyan élénken éltek, amilyen élénken ma élünk azért, hogy mindent elfelejtünk. Magunkat is.

És ebben a budapesti bolyongásban egyszerre fölfénylik a bizonyosság: nem tévedtem el. Nem vagyok idegen ezeken az utcákon, amelyeken még életemben nem jártam. Sőt, úgy érzem, visszatálaltam valahova. Ugyanúgy, mint valamikor Nápolyban, amikor bevettem magam a Plaza del Gesù Nuovót övező girbegurba, bokaficamító utcácskák labirintusába, és a lelket tisztító, mélységesen kék ég alatt egyszer csak tudom, mire építették tudásukat, életüket elsőként a görögök, aztán a rómaiak, majd minden népség, amelyik ide vetődött: a szépre és a rettenetesre. És az egészben volt valami, ami az enyém volt, ami mindig is hozzám tartozott. Mint amikor Assisiben először néztem végig Giotto freskóit a Szent Ferenc-bazilikában, a szent életét mintegy tanmeseként megjelenítő festményeket; ott is az tudatosult bennem, hogy nem valami ismeretlen helyen vagyok, hanem hogy visszatértem az eredethez, a kiindulási ponthoz. És ezt éreztem egyszer Prágában is egyik este hazafelé sétálva a Malá Strana útvesztőjén át, és rossz irányba indulva egy térre értem, ahonnan – mint valami álomképet – hirtelen megpillantottam a kivilágított várat. És ott, egyedül a süket csendben, a paloták rám vetülő árnyai közt ért a bizonyosság: addig elveszett voltam, de végre hazatálaltam. És ugyanezt a visszatálalást éreztem Manchesterben, a Chetham Zeneiskola könyvtárában, ahol Marx és Engels a *Kommunista Kiáltványt* írta. Kinéztem az angolos pedantériával rendben tartott belső udvar kertjére, amelyben jöttek-mentek az egyenruhát viselő hallgatók a kisebb-nagyobb hangszerrel, belül pedig, az olvasóterem lakkozott kézipolcain ezerszám sorakoztak a könyvek, amelyek századokon át osztották és osztják ma is a tudást és a derűs nyugalmat. Abban a

békességben éreztem: visszaértem oda, ahol mindig is voltam, ahonnan soha el nem mentem.

Felöltösen bandukolok ebben a budapesti negyedben, és átvillan a fejemen, hogy Európa határain kívül még sosem éreztem ezt az örökös otlétet. Igen, Európán kívül sok mindent éreztem: kíváncsiságot, meglepetést, csodálatot vagy furcsaságot, empátiát, de a visszatalálást, amibe beleremeg az ember, soha. Csak Európában. Ezért mindegy volt, melyik városában vagyok, Párizsban, a Szajna partján vagy Santiago de Compostelában, a zarándokok érkezését figyelve, vagy épp egy firenzei *trattoriában*, de akár bőrré ázva Edinburgh felsővárosában, épp földet érve az éjszakai Lisszabonban vagy a langyos márvány simogatását érezve talpamon Dubrovnik valamelyik járdáján. Igen, nem odaértem ezekbe a városokba, hanem visszaértem. Talán ebben az elemi, ki nem aknázott ösztönben rejlik az az erő és sajátosság, amelyre a jövőben Európa számíthat. Sokan ugyan tagadják, és szén-, valamint acéleszményekkel akarják helyettesíteni, amelyek nem egyebek papírra rótt, elnyűtt szabályoknál. Európa és városai: megannyi újjáépült és kusza Ithaka nekünk, Odüsszeusz-millióknak, akik zavarodottságunk sötét és háborgó vizein hazaindulunk. Mert ha valami nyilvánvalóvá vált a XXI. századra, az városok Európájának szabadságvágya a totalitárius államokkal és fortélyakkal szemben; a polgárok nyílt és egyesítő öntudata az alattvalói megalázkodással szemben.

IV.

Most is ezt, a visszatérést, a megrendítő odatartozást érzem, minden pórusom ezt szívja be itt, Budapest VII. kerületében, az egykori gettó házai közt – noha akkor még meg se születtem. Ebben az alig huszonöt hektárnyi utcaszövevényben, ahová zsidók tízezreit zsúfolták 1944 novemberében, hogy a „végső megoldást” beteljesítvén ott maradjanak, mígnem deportálják őket. S csak hogy felidézsem a Shoah magyarországi dimenzióit, eszembe jut, hogy a holokauszt minden tizedik áldozata magyar volt, és az Auschwitz-Birkenau-i gázkamrákba belépők között tízből három magyar zsidó volt. Még drámaiabb tény, hogy 1944. május 15. és július 9. között Adolf Eichmann személyes felügyelete alatt 437 402 magyar zsidót hurcoltak el apokaliptikus körülmények között, s csaknem mindet Auschwitz-Birkenauban. Akiket nem sikerült bevagonírozni, azok többnyire itt, ezeken az utcákon végezték, amelyeken most megyek; sorsuk a nyilasok irgalmatlan, gyilkos indulatainak lett kiszolgáltatva. Nem tudom a nevüket, nem ismertem

sem az arcukat, sem az életüket. A kevés túlélő tapasztalataival is csak az irodalomban találkoztam Konrád György, Kertész Imre és mások műveiben, a dokumentumfilmekben, a levéltárak, múzeumok és egyetemek történészek rögzítette tanúvallomásaiban. Mindez az aljasság, a gyalázat és gonoszság történetének része, amit mi, európaiak a Másik, a tőlünk különböző elmondhatatlan szenvedéseként írunk le. De ha így van is, ha nem ismertem is őket, önazonosságom hátizsákját – amint Konrád György mondaná –, mind mélyebbre húzzák a pusztá emlékezés iszapos kövei. Ez a sár, ezek a kövek is Európa. Mi több, Európa jelene is a zsidó nép – s vele mi magunk – egy részének elpusztításán, a pusztítás szélsőséges tudatán alapul. Lehetetlen kibújni a múlt felelőssége alól. Lehetetlen azzal érvelni, hogy mások bocsájtották a gyalázat és halál sötétségét azokra a napokra. Mint ahogy azt sem lehet, hogy a történeteket formális rituálékká hígítsuk, emlékhelyekké. Még kevésbé mondhatjuk, hogy az emlékezés fárasztó és unalmas, és annyiszor elismételtünk már mindent, hogy többé fölösleges. Csak a tudatosság és az emlékezés támaszthatja alá európai értékeinket, a jog, a szabadság és tisztelet Európáját, mindenki és minden kisebbség tiszteletének Európáját, amely e lehetetlenségekre épül.

Nem tudom, hogyan s miképp, csupán tétova lépteimtől vezérelve megyek, ismeretlen utcanevek tűnnek elő s merülnek el agyamban: Dob utca, Síp utca, Wesselényi utca, s máris ott vagyok a Dohány utca sarkán, a Nagy zsinagóga előtt. Hideg van. A templom főbejárata előtti széles járdán alig van ember. Néhány fegyveres rendőr vigyázza a helyet. Az utcai lámpák megvilágítják, árnyakkal népesítik be a neomór stílusú homlokzatot; a tornyokat lezáró két kupola sötétben vetül az éjszakai égre. Mintha valami irreális, törekény álmodé, sérülékeny hangulat töltené be a teret. Valami egyensúly, amely bármely pillanatban felbillenhet. Mégis úgy érzem, ez a zsinagóga erőt ad. Eltökéltté tesz, türelmetlenné a türelmetlenséggel szemben. Nemcsak az ősi hittel egyidős nép vallásos tagjai jönnek ide, hanem nem-zsidók ezrei is, akiknek jó része talán semmilyen vallást nem gyakorol, de jönnek, hogy leróják tiszteletüket a hely szelleme, a szenvedés és a szabadság szelleme előtt. Nem bizonyult igaznak, hogy Auschwitz-Birkenau után már nincs helye a szavaknak. Igenis van, egynek biztosan, és ez a szó: szabadság. És minden, amit magába foglal. Ma Európát brutális, véres kegyetlenséggel megtámadta a külső és belső radikalizmus. Az ismert franciaországi merényletek után a gyilkosok és ideológusaik dialektikus érvek ágyúút sütögetik,

amely érvekkel indokolni akarják a szörnyűségeket. Van közöttük, aki szerint mi vagyunk a hitetlenek, bennünket vádolnak, hogy nem hiszünk semmiben, betegek vagyunk; mások azt állítják, társadalmaink értékei elgyengültek. Abban viszont mind egyetértünk, igaztalanul, hogy egy háború engesztelő áldozatai vagyunk. Ezzel szemben országainkban is akadnak, akik – bármennyire ellentmondás – igazat adnak nekik, amellet kardoskodva, hogy a szabadságjogainkat garantáló törvények és elért eredményeink oly mértékben gyengítenek bennünket, hogy már-már öngyilkosságra, önnön megsemmisítésünkre látszunk törekedni. Harciasságukban kemény módszereket követelnek, amelyek éppenséggel e szabadságjogokat korlátozzák és értékeinket támadják. Értékeink, szabadságunk és jogaink azonban nem tesznek bennünket gyengévé. Együttérzésünk, befogadó készségünk nem tesz minket sérülékennyé. Ellenkezőleg. Ha lemondunk róluk, akkor leszünk gyengék és sérülékenyek, akár úgy, hogy elfogadunk olyan együttélési formákat, amelyek idegenek tőlünk, amelyek sértik alapelveinket, és erőszakot követnek el rajtuk, akár úgy, hogy félelmet csempészenek a Másikhoz fűző kapcsolatainkba – amely félelem csak a düh határait szélesíti, és ősi vérbosszúk nyelvezetét kelti életre. Olyan pontra értünk, ahonnan nincs visszaút; Európa, amelyben élünk, a modernitásra és a pusztulásra épült, és nincs rá mód, hogy kielégítően összeegyeztessük benne az értelem szükségleteit demónaink és félelmeink követeléseiével, a dogmatikus hittel és az örök kísértéssel, hogy megszabjuk, hogyan éljenek az emberek. Ez közös múltunk és az Értelem arculcspapása volna. Nem, nem mondhatunk le értékeinkről...

...és mégis sokan akadnak, akik tudatosan vagy önkéntelenül úgy tesznek, mintha azt akarnák, hirtelen, egy csapásra mondjunk le róluk. És ez az a gondolat, melyet nem tudok kiverni a fejből, ahogy figyelem az Astoria metróállomáson be- és kiáramló tömegét, az embereket, akik hétköznapi gondjaikkal, a kialvatlanságtól elgyötört sietnek kötelességeik után. Elhúznak mellettem a buszok is, ablakaik mögött ugyanazok a magányt, a mindennapi életet tükröző arcok, mindnyájunk arcai. A város ezeknek az arcoknak az összessége, az állampolgároké, az egyénéké. S amint bizonyára e személyek többsége, úgy én sem foglalom mindig imába Európát, mivel ez az „európa”, így, kisbetűvel hovatovább áttekinthetetlen, idegen térként tűnik föl előttünk, amelyben a bürokrácia neonfényei bepiszkítják az eszméket, elhomályosítják látásunkat. Az intézmények gyógyszerári tisztaságú folyosói

üres, leértékelődött szavakat visszhangoznak. Nem az emberek hangját. A politikai korrektség és a gazdasági összetevők mintha már minden beszédet elmeszesítettek volna arról, mi is az európai identitás... Azután, otthoni magányunkban egyszer csak szédítőnek, haszontalanul távolinak érezzük a politikát, amelynek egyedül a hatalom megtartása a célja. E cél látszik győzedelmeskedni az eszmék, az évszázados eredmények, a kételkedés és a viták fölött. Miközben szinte tapinthatóvá válik, hogyan hajt mindent uralma alá a pénz és a fogyasztás, a szórakozás, a banalitás, és nem igazán tudjuk, hogyan, de lassan elveszítjük európaiságunkat, és valami isten tudja milyen nemzetek fölötti entitás ügyfeleivé válunk.

V.

És mégis, amint elhaladok az ELTE kerítése előtt, csak arra tudok gondolni, hogy mindennek ellenére én ragaszkodom hozzá, hogy európai vagyok, úgy, ahogyan az ifjú Pálóczi-Horváth tette a maga idején. Keresek egy zebrát, hogy átkelhessek a Múzeum körúton, magam mögött hagyom a Magyar Nemzeti Múzeum impozáns oszlopsorát, a múzeumkertet. Halványan világító utcai lámpák közt megyek tovább. Különböznek a házak, a városnegyed. Az épületek alacsonyabbak, két-háromemeletesek, időtálló harmóniát sugároznak, nem olyanok, mint a mai, szétszedhető játékokat idéző beton-, üvegépítmények: az „eldobható kultúra”. Kis parkba térek be, felfedezem, hogy a Petőfi Sándor nevét viselő Irodalmi Múzeum mögötti téren vagyok. Megállok a fák, a gondosan megnyesett díszcserjék között, és fölteszem magamnak a kérdést itt, a budapesti éjszakában: mit jelent az európai identitás? Nem tudom. Nem ismerem. Talán furcsán hangzik, de európainak lenni a XXI. században talán éppen ezt jelenti: nem tudjuk, hogyan legyünk európaiak. Az elmúlt század utolsó két évtizedének materialista illúzióját holmi fogyasztókkal teli piacról, korlátlan lehetőségekről, a gazdasági válság zavarodottsága és csalódása követte, megdöbbentő adatok láttak napvilágot, amilyen például az, hogy földrészünkön jelenleg is 125 milliónál több ember él szegénységben, szélsőséges nyomorban. Ehhez társult – egyebek mellett – a terroristafenyegetettség, a migrációs szükséghelyzet, a politika tehetetlensége, a különböző formákban megjelenő populizmus stb. És közben utat talált a „közönségesség és a szórakoztatás totalitarizmusa, a tömegcikkpek piacának despotizmusa és az üzletivé tett celebség mint ellenszolgáltatás”, ahogyan George Steiner írja *Az Európa-eszmében*. Köröttünk ma minden harsogás, közvélemény-kutatás, ötletbörze,

olcsó, *low cost* gondolat és információ, értéktelen eszme, esetlegesség, akció-reakció spirál, kiszámítottság. És mégis ragaszkodunk az üres nyelvezethez, amely már nem mond semmit. A magyar és európai Arthur Koestler akár ma is írhatná, hogy valami mágneses viharba kerültünk, amiben szavaink iránytűi, melyek a múltban hasznos kalauzaink voltak, mára teljesen haszontalanná váltak. Nem vagyunk képesek értelmezni e vihar jeleit, és egyedül abban találunk biztonságot, ha visszahúzódnak komfortzónáinkba. Igen, ez ma az európaiságunk, hogy nem tudjuk, hogyan legyünk európaiak. Egyáltalán nem könnyebb, ha elsősorban csehek, spanyolok, magyarok, olaszok, franciák vagyunk, s csak aztán európaiak, de kétségtelen, hogy megszoktuk, évtizedek óta nemzeti azonosságunkkal határozzuk és képviseljük magunkat a szomszédjaink, sőt, önmagunk előtt. Ezt tanultuk az iskolában, ebben nőttünk fel, a politikusaink kettős mércét fabrikáltak belőle, mi több, kettős, tűrhetetlen erkölcsi magatartást. S ha még mindez kevés volna, mi magunk is biztonságot, védelmet találunk nemzeti identitásunkban.

Kimegyek a Ferenczy István utcán, és az első lehetőség-nél jobbra fordulok. Mit jelent ma európainak lenni, tesszem fel magamban újra a kérdést. Pár lépés után egy kávézó bukkan fel a sarkon. A Centrál kávéház. Barátságos, hívogató az ablakain kiáradó fény. Belépek. Élénk társalgás mormolása, edényzörgés fogad. Meleg, bensőséges hangulat. Felakasztom a felöltőmet egy fogásra, és leülök egy üres asztalhoz az ablak mellett. Magyar, német, angol, olasz szavakat hallok; jól érzem magam ebben a bábéli duruzsolásban. Rendelek egy kávé, és amíg várok rá, felfedezem, hogy a falakat magyar írók és gondolkodók képei díszítik. Néhányuk neve ismerős, olvastam is őket, de többségük teljességgel ismeretlen. Hosszasan nézem őket, és akkor a szemközti falon mintha valami térkép nyílna szét, amely szabad utat enged a képzeletnek. Ez a kávéház Európa – gondolom. Jelentésének és értelmének javarésze itt van, e között a négy fal között. Ez a társalgás, ez a körénk simuló nyugodalmas idő, amelyben elkalandozhat az ember, békésen beleveszhet hosszadalmas, sehová sem vezető eszmefuttatásokba, amelyekkel mindazonáltal századokon át igyekeztünk faggatni magunkat és megérteni a bennünket körülvevő világot. Gondolatok születtek és születtek, amelyekkel megvethetjük alapjait az otthonnak, ahol megmaradhat, ami eljövendő, és ahol lehetővé válik nekünk, európaiaknak, hogy megírjuk történetünket, a sötét árnyak és fények történetét, a fényt, amely rávilágít igaz mivoltunkra. Gabriel Josipovici azt

állítja, minden nép valamiféle katasztrófában ismer önmagára, ezért gondolkodni csak az egyénekről érdemes. Nem tudom, igaz-e vagy sem, de maradok a gondolatnál, hogy egyedül a személyiség számít, amely képes egésszé formálódni, olyan egységgé, amely sokkal több, mint a részek összessége. Amint Európával is megtörténik, ha mind képesek vagyunk magunkra ismerni magunkban és másokban is, az össznépi azonosság dokumentumaitól függetlenül. Halljuk és hallgassuk meg egymást, senki ne rekeszen ki senkit, mivel a mások megértése – Konrád György szerint – ott kezdődik, ahol a kizárás nem megengedett.

És itt visszatérhetünk Kertész Imre intésére is, hogy ne riadjunk vissza a gondolkozástól, a megújulástól és a kreativitástól. Igen, ne féljünk a kultúrától, halljuk meg, amit más mond, tegyük próbára, kérdőjelezzük meg magunkat nap mint nap. Mert ha valami értelmet adhat a XXI. században történelmünknek, Európának, akkor az éppen a gondolat, a megújulás és az alkotás: a kultúra. Állandósulóválsághelyzetünk bősémapragmatizmuson, a hasznoson és a materiálison át vezet a kiút, hiszen épp a nagy és kis kérdések pragmatikus és anyagi szemléletű kezelése vezetett bennünket a kiúttalanság és fáradtság csüggesztő sivárságába. Ahol nem érezzük magunkat teljes értékű személynek. Lebénult, elfajzott érdekekhez idomított Európánk útvesztőjéből csak az alapkérdések és a rájuk adott válaszok radikális újrafogalmazása vezethet ki, hiszen ezekre épült, ezek tartják meg. Új fogalmakra, sőt új nyelvre van szükség. Nem kell félni a szavak átalakulásától, bátran gazdagíthatjuk őket új árnyalatokkal, új jelentéssel. Hiszen Európa mindig is ezt tette. Igen, találjuk ki újra a nyelvet, találjuk ki magunkat. Hajóink már elérték a vonalat, ahol muszáj kidobálni a felesleges terheket, hogy folytathassunk az utazást, hogy visszaérjünk abba az övezetbe, ahonnan el sem indultunk, a helyre, melyért s melytől a szívünk dobog, és amelyet úgy hívnak: európai szélesség.

Csuday Csaba fordítása